

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	کلیات تحقیق.....
۱	مقدمه.....
۲	بیان مسئله.....
۳	اهمیت و ضرورت تحقیق.....
۳	اهداف تحقیق.....
۴	سوالات تحقیق.....
۴	جنبه نوآوری تحقیق.....
۴	روش تحقیق.....
فصل اول : بررسی و تحلیل مهرهای استوانه ای مکشوفه از تپه حسنلو	
۶	۱-۱- موقعیت و اقلیم حسنلو.....
۷	۲-۱- تاریخچه حفاری ها در تپه حسنلو.....
۸	۳-۱- شکل گیری تپه حسنلو.....
۹	۴-۱- دوره های سکونت در حسنلو.....
۱۱	۵-۱- اسرار تپه.....
۱۲	۶-۱- گونه شناسی مهرهای استوانه ای تپه حسنلو.....
۱۲	الف) مهرهای استوانه ای.....
۱۳	ب) مهر - مهره های استوانه ای.....
۱۵	ج) استوانه های فاقد طرح.....
۱۵	۷-۱- سبک شناسی مهرهای استوانه ای مکشوفه از حسنلو.....
۱۵	الف) سبک محلی.....
۱۷	ب) سایر سبک های ایرانی.....
۱۷	ج) سبک آشور نو.....
۱۹	د) سبک مرکزی آشور.....
۲۵	و) سبک شهرستانی آشور.....
۲۹	ه) میراث سبکی آشور میانه.....
۲۹	ی) سبک نامعلوم.....
فصل دوم : اجرای کار عملی	
۴۶	منابع.....

کلیات تحقیق

مقدمه

پژوهش حاضر، بررسی دقیق هنر، طرز توزیع و عمل شمار اندکی از مهرها و اثر مهرهای استوانه ای کشف شده ی تپه ی حسنلو را معرفی و نمایش می دهد. پیرامون این تحقیق، نقش مایه های مهرهای استوانه ای در قالب طرح های پارچه به تصویر کشیده می شوند. پارچه هایی که در راستای پوشاک بانوان به کار برده خواهند شد. هر طرح ماحصل استفاده ی بخش یا تمام نقش مایه های یک مهر و یا تلفیق نقش مایه های هم راستا و هم رده ی چند مهر (طبق جدول تقسیم بندی فرمی نقوش مهرهای انتخابی) می باشد. مهرهای استوانه ای مورد بررسی در این پژوهش، معدودی از ۵۲ استوانه ی مکشوفه ی تپه ی حسنلو بوده که در مسیر این جستجو به بررسی آنها در قالب گونه شناسی، طبقه بندی سبکی، تحلیل موقعیتی و نیز ارتباط آنها با یکدیگر پرداخته می شود. برای تنظیم یک فهرست مجموعه آثار کشف شده به شش گروه کلی تقسیم بندی شده است. دو گروه مربوط به مهرهای تولید شده در منطقه ی حسنلو، سه گروه مهرهایی که از خارج حسنلو به محل و منطقه وارد شده و سبک هنری خارجی دارند و یک گروه که کاملاً سبک آن مشخص نیست. در بین نمونه های مهم مکشوفه، مهرهای محلی که عوامل نقشی آن تحت تأثیر و نفوذ سبک هنری امپراطوری آشور قرار گرفته مشاهده می گردد و تمایل نسبت به پیروی از سبک هنری مهرهای سوریه-فلسطین و آشور نیز مورد نظر بوده است. هرچند این تمایل به پیروی از سبک های هنری مهرهای سوریه-فلسطین صرفاً در مهرهای استامپی شیردیس، استامپی جعل دیس و استامپی سرچکشی صورت پذیرفته که این گروه سبکی، مهرهای استوانه ای را در بر نمی گیرد.

بیان مسئله

با پیدایش مهر در هزارهٔ چهارم پیش از میلاد مرحلهٔ جدیدی در مناسبات تجاری و معاملات پدید آمد. مهمور کردن انواع کالاها و ظروف و کوزه‌ها و خمره‌ها علاوه بر ثبوت مالکیت نشانه امضای صاحب کالا را نیز داشته است (ملک زاده بیانی، ۱۳۵۲). از آنجا که در منطقه ی تپه ی حسنلو، تعداد زیادی مهر استامپی و استوانه ای کشف گردیده است، لذا می توان با برداشت طرح هایی از این نقش مایه ها، هویت منطقه ی حسنلو را به تمام دنیا اعلام داشت و این نقش مایه ها نه تنها می تواند در پواشک منطقه و سایر نقاط، که در بسیاری از صنایع کاربرد قابل تأمل و حائز اهمیتی داشته باشند که مبین فرهنگ و پیشینه ی این تمدن باشد. رمز گشایی این علائم و دریافت معانی و مفاهیم زبان علائم در هر گروه اجتماعی و جامعه مستلزم درک رفتار های اجتماعی و فرهنگ مردم آن گروه و جامعه و شناخت نظام های دینی- عقیدتی و اعمال جادویی-تابویی و شناخت باورهایی است که لباس ارزش های نمادین خود را از آنان گرفته است. این ارزش ها نقش مهم و برجسته ای در نگهداشت هویت اجتماعی و فرهنگی مردم جامعه و استمرار دوام آن در حیات تاریخی نسل ها ایفا می کنند. آنچه در مجموعه ی لباس مردم یک گروه اجتماعی اهمیت دارد، یکی الگوهای فرهنگی است که مردم در انتخاب مواد، رنگ و شکل و اسلوب دوخت جامه ها و اندازه ی هر یک از آن ها به کار می برند، و دیگری نقش و عملکردی است که برخی از تن پوش ها در زمینه های گوناگون فعالیت های اجتماعی، فرهنگی، شغلی و در مناسک و مراسم آیینی و دینی مردم ایفا می کنند. در بسیاری از مهرهای استوانه‌ای بخشی از زندگی مردم و پاره ای از صنایع آن نشان داده شده است، مانند: صحنه‌های شکار، گله‌داری، کوزه‌گری، بافندگی، پختن نان، یا شخم زدن زمین و نیز آثار ساختمانی معابد یا آغل برای چهارپایان و سیلو برای حفاظت و نگهداری غله و بسیاری از مسایل دیگر لذا هدف این پژوهش استفاده از این نقوش

جهت طراحی پارچه برای پوشاک بانوان می باشد تا همانطور که گفته شد، هویت این منطقه بیش از پیش برای عموم شناسایی، معرفی و کاربردی گردد.

اهمیت و ضرورت تحقیق

شمال غرب ایران به دلیل موقعیت و مواهب طبیعی همیشه پذیرای فرهنگ های مختلف بشری در ادوار مختلف گذشته بوده است و محوطه هایی چون تپه حسنلو، در شناخت سیر تحول و گاهنگاری های فرهنگ های خاور نزدیک نقش موثری را ایفا کرده است. تمدن و آثار تمدن تپه ی حسنلو از قدیمی ترین آثار کشور به شمار می رود. آثار مکشوفه از این محوطه و به طور خاص در این تحقیق، شماری از مهرهای استوانه‌ای از هزاره ششم پیش از میلاد، میتواند بسیاری از مسائل و مطالب تاریخی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و هنری ایران را روشن کند.

امروزه، هجوم فرهنگ رفتاری و پوششی بیگانه بر جامعه را نمی توان انکار کرد. این درحالی است که به پشتوانه ای غنی و برخوردار از قدمت چندین هزار ساله فرهنگی تکیه زده ایم. اگرچه این رنگ باختگی ها هرگز ژرف و عمیق نمی شوند اما باید بن مایه و تناوری فرهنگ ملی، بومی خود را به جهانیان بنمایانیم لذا ضرورت دارد که بیش از گذشته به نمادهای فرهنگی و تاریخی کشور در طراحی پارچه ها و تن پوش ها پردازیم و چه بسا سایر کشورها را در استفاده از چنین دست آوردهایی بیش از پیش ترغیب کنیم.

اهداف تحقیق

۱. بررسی نقوش شماری از مهرهای استوانه ای مکشوفه از تپه حسنلو
۲. استفاده از نقوش مهرهای استوانه ای تپه حسنلو جهت طراحی پارچه برای پوشاک بانوان

۳. بررسی مسائل و مطالب تاریخی، اجتماعی و فرهنگی ایران باستان با استفاده از نشانه های مهرهای

استوانه ای مکشوفه از تپه حسنلو

۴. بررسی بازخورد استفاده از نقوش مهرها، در یقه ها و سرآستین های متفاوت

سوالات تحقیق

۱. آیا نقوش مهرهای استوانه ای قابلیت تکرار شونده دارند؟

۲. آیا می توان از نقوش مهرهای استوانه ای تپه حسنلو در حیطه ی طراحی پارچه استفاده کرد؟

۳. آیا می توان با استفاده از نشانه های مهرهای استوانه ای مکشوفه از تپه حسنلو، مسائل و مطالب

تاریخی، اجتماعی و فرهنگی ایران باستان را شناسایی کرد؟

۴. بازخورد استفاده از نقوش مهرها، در یقه ها و سرآستین های متفاوت چگونه است؟

جنبه نوآوری تحقیق

از آن جا که تاکنون تحقیقی پیرامون موضوع کاربرد نقوش مهرهای استوانه ای در طراحی پارچه برای

پوشاک بانوان انجام نشده است این تحقیق جدید می باشد.

روش تحقیق

این تحقیق از لحاظ روش تحلیل، توصیفی می باشد و از لحاظ روش گردآوری اطلاعات در زمره

تحقیقات کتابخانه ای قرار می گیرد.

فصل اول

بررسی و تحلیل مهرهای استوانه ای مکشوفه از تپه حسنلو

۱-۱- موقعیت و اقلیم حسنلو

حسنلو به رغم آنکه بزرگترین محوطه ی سولدوز است تنها یکی از تپه های واقع در این دره می باشد که در ادوار باستانی متعدد سکونت گاه مردمان منطقه بوده اند، که در مختصات ۳۷ درجه و صفر دقیقه و ۱۶/۶۰ ثانیه ی عرض جغرافیایی و ۴۵ درجه و ۲۷ دقیقه و ۳۲/۳۰ ثانیه ی طول جغرافیایی و در غرب دهستان حسنلو قرار دارد. درباره ی نام باستانی این تپه اطلاعات دقیقی در دست نیست و به موجب این امر به نام روستای همجوار خود مشهور شده است. دو قسمت توپوگرافی تپه ی مرتفع مرکزی که در متون باستان به تپه ی ارک مشهور است و دیگری تپه ی جانبی، این محوطه را تشکیل می دهد. تپه ی مرکزی به قطر ۲۰۰ متر و عرضی در حدود ۶۰۰ متر، و نیز ۲۵ متر بالاتر از دشت پیرامونی و ۲۷/۵ متر بالاتر از سطح سفره آب منطقه قرار دارد؛ و اما تپه ی جانبی در حدود ۸ متر از زمین های کشاورزی مجاور ارتفاع داشته و نیز تعیین حدود آن دشوار است. بخش های جنوبی و غربی محوطه بوسیله ی روستای امینلو و مزارع و باغات آن و بخش های شرقی و شمالی آن بوسیله ی روستای حسنلو و مزارع و نیز باغاتش محاط گشته است (معصومی، ۱۳۵۵).

به گفته ی علی صدرائی و صمد علیون، مترجمان چندی از کتب و مقالات بی شمار در راستای این دشت، در مقدمه ی کتاب دژحسنلو (۱۳۸۷)؛ بطور مسلم مساحت آن از دیدگاه نگارندگان بسیار زیادتر از دید فعلی است. چرا که تا مسافت های طولانی لایه های مختلف باستانی را به عینه مشاهده نموده ایم. آنچه از دیدگاه ما قابل طرح است اینکه مساحت شهر تاریخی حسنلو بیش از نوشته های متون تاریخی معاصرین است.

عمده ی شهرت این تپه مدیون حفاریهای هیئت مشترک ایرانی و آمریکایی به سرپرستی کَلی رابرت هنری دایسون^۱ در سالهای قبل از انقلاب اسلامی ایران (۱۹۷۷-۱۹۵۷ م.) (۱۳۳۵-۱۳۵۷ ه.ش.) و کشف غیر منتظره ی جام زرین حسنلو در سال (۱۹۵۸ م.) است. که این کشف زرین، شهر باستانی حسنلو را دوباره به دنیا معرفی می کند. هر چند در طول ده فصل حفاری هیئت مذکور کل ارک حفاری نگردیده است ولی بخش های حفاری شده دریایی از اطلاعات و داده های فرهنگی-تاریخی است که خود دایره المعارف عظیمی را شکل می دهد.

۱-۲- تاریخچه حفاری ها در تپه حسنلو

تپه حسنلو ابتدا بوسیله یک هیئت تجاری ایرانی در سال ۱۳۱۳ خورشیدی کاوش شد و در سال ۱۳۱۵ بوسیله سر مارک اورل اشتاین^۲ دانشمند انگلیسی چندین گمانه در آن زده شد و مقداری هم اشیاء بدست آمد. در سال ۱۳۲۶ یک کاوش تجارتي بوسیله آقای فرهادی انجام گرفت و آقای محمود راد بازرس فنی این حفاری بود. در سال ۱۳۲۸ از طرف اداره کل باستانشناسی آقای مهندس علی حاکمی به اتفاق آقای محمود راد مأمور کاوش علمی در این تپه باستانی شدند. مقدار زیادی از اشیاء حسنلو که امروزه در موزه ایران باستان دیده می شود بوسیله این هیئت علمی به موزه تهران آورده شده است. ضمناً گزارش این حفاری بوسیله هیئت مزبور در جلد اول گزارشهای باستانشناسی در شهریور ماه ۱۳۲۹ چاپ شده است. در سال ۱۳۳۴ شمسی یک هیئت مشترک ایرانی و آمریکایی به ریاست پروفیسور رابرت دایسون در تپه حسنلو مشغول کاوش شدند. این حفاری در سالهای بعد هم ادامه یافت (معصومی، ۱۳۵۵).

^۱ Robert Henry Dyson

^۲ Sir Marc Aurel Stein

حفاری تپه حسنلو یک حفاری کاملاً علمی است. برای اینکه تپه را حفاری کنند ابتدا سطح آن را به مربع‌های متعدد به ابعاد ۵×۵ متر مربع تقسیم کرده‌اند و سپس در یک سوی جدول حاصله از اعداد و در سوی دیگر از حروف الفبای انگلیسی استفاده کرده‌اند. پس از اینکه ۲۶ حرف الفبای انگلیسی برای ۲۶ ترانسه^۱ در کنار هم نام‌گذاری شده‌است برای بار دوم این حروف تکرار شده‌است مانند حروف AA و BB و CC و DD و EE هر کدام برای یک ردیف ترانسه مورد استفاده قرار گرفته‌اند. با این کار محل دقیق هر ترانسه و هر شیئی یافت شده از آن ترانسه به خوبی روشن می‌گردد (معصومی، ۱۳۵۵).

۱-۳- شکل‌گیری تپه حسنلو

بنابر پیشگفتار دکتر اشتفان کرول^۲ از موزه ی باستان شناسی و انسان شناسی دانشگاه پنسیلوانیا^۳، در کتاب مجموعه مقالات تمدن‌های دشت سولدوز (۱۳۸۸)، در شمار زیادی از این تپه‌ها، نظیر حاجی فیروز، دالما، پیس‌دی‌هلی، دینخواه، سه‌گردان و عقرب تپه، نیز حفاری‌هایی صورت پذیرفته است. او چنین می‌گوید که حفاران حسنلو و محوطه‌های اقماری آن، به استناد بقایای باستانی و عمدتاً بر مبنای تحولات صورت گرفته در سبک‌های سفالی، ده دوره ی فرهنگی را در منطقه شناسایی کرده‌اند.

هدف پروژه ی حسنلو تعریف توالی بقایای فرهنگی از راه کنترل لایه نگاشتی دقیق آنها و جمع‌آوری اطلاعات حیاتی در مورد بیشترین وجوه ممکن از تمدن‌های پیش از تاریخ منطقه بوده است. توالی لایه نگاشتی حسنلو که در طول ده فصل حفاری سه ماهه حاصل شده است چند فاز سفالی را در بر می‌گیرد که از پایین به بالا با عناوین دوره ی دهم تا دوره ی اول نامگذاری شده‌اند.

^۱ ترانسه به فرورفتگی‌های مصنوعی یا طبیعی در سطح زمین گفته می‌شود که ژرفای آنها از پهنایشان بیشتر و پهنای آنها از درازایشان بسیار کمتر است (معصومی، ۱۳۵۵).

^۲ Stephan Kroll

^۳ Pennsylvania

علیرغم گذشت بیش از سی سال از آخرین حفاری های هیئت آمریکایی در حسنلو، گزارش جامع آن هنوز منتشر نشده، اما در طول این مدت، شاهد ده ها پایان نامه و کتاب و صدها مقاله علمی-تحقیقاتی به عنوان ماحصل این تحقیقات و پژوهش ها از تپه ی فوق بوده ایم.

۱-۴- دوره های سکونت در حسنلو

به عقیده دکتر دایسون، رئیس هیئت مشترک ایران و آمریکا، ده دوره متمایز سکونت در تپه حسنلو موجود است و از قدیم به جدید یعنی از دوره دهم شروع و به دوره یکم که آخرین دوره است ختم می شود. دایسون تاریخ تقریبی سکونت در دوره دهم را به ۶ هزار سال پیش از میلاد مسیح نسبت می دهد و دوره نهم و هشتم تا هفتم را بین ۶ هزار و سه هزار پیش از میلاد می داند. از سه دوره دهم و نهم و هشتم اطلاعات زیادی نداریم و مدارک کافی نیز در دست نمی باشد و امید می رود با ادامه حفاری در تپه حسنلو نکات تاریک این سه دوره کاملاً روشن گردد (دایسون، ۱۳۸۷).

از دوره هفتم تا دوره اول اطلاعات بیشتری موجود است و شواهد باستان شناسی و حفاریات در حسنلو وجود این دوره ها را کاملاً تأیید می کند. در این دوره ها به بناهای خشتی و گلی و سنگی برخورد شده است. از حفاری که در ترانشه U ۲۲ در سالهای ۱۳۴۹ و ۱۳۵۱ انجام گرفت ثابت شد که از دوره چهارم سکونت در حسنلو یعنی از هنگام وقوع آتش سوزی بزرگ حسنلو تا دوره هفتم سکونت (۲۲۰۰ سال پیش از آتش سوزی) آثار ساختمانی که دال بر سکونت افرادی در حسنلو می باشد موجود است. بنابراین دوره هفتم بین ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ سال پیش از میلاد بوده است که از ابزار مفرغی استفاده می شده است و دوره ششم بین ۲۰۰۰ تا ۲۵۰۰ پیش از میلاد مسیح و دوره پنجم می تواند ۱۳۰۰ سال پیش از میلاد مسیح بوده باشد (دایسون، ۱۳۸۷).